

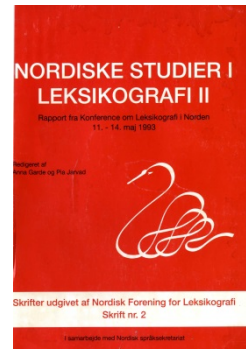
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Mot en mångdimensionell tvåspråkig ordbok

Forfatter: Maria Toporowska Gronostaj

Kilde: Nordiske Studier i Leksikografi 2, 1993, s. 96-107
Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, 11.-14. maj 1993

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Mot en mångdimensionell tvåspråkig ordbok

Maria Toporowska Gronostaj

1. Inledning

Den tvåspråkiga lexikologins främsta syfte är att etablera relationer och länkar mellan två lexikologiska system samt att dokumentera och exponera dessa på ett systematiskt sätt. Det är dessa relationer som ligger till grund för de fullständiga eller partiella ekvivalensrelationer som återges i tvåspråkiga ordböcker. Den bild som förmedlas i tvåspråkiga ordböcker är dock väldigt fragmentarisk och den primära länken, dvs betydelse-relationen, markeras vanligen genom angivelse av en eller flera ekvivalenter. (Med termen 'ekvivalent' avses här både fullständiga och partiella ekvivalenter om inte annat anges). Denna praxis medför att relevant lexikalisk information förblir implicit och oåtkomlig för ordboksanvändaren. För att avhjälpa problemet görs i detta förstudium¹ ett försök att explicit återge all lexikalisk information som kan leda till en bättre förståelse av målspråket och ge insyn i språkliga intuitioner som infödda talare besitter. Att integrera lexikologiska tankegångar med lexikografisk applikation förefaller vara ett naturligt sätt att angripa problemet. Detta förväntas resultera i en mera holistisk och explicit framställning av lexikalisk information i en tvåspråkig ordbok.

Denna strävan att förbättra och förfina ordbokens innehåll medför att dess volym ökar markant. För att göra innehållet lätthanterligt definieras noga dess makro- och mikrostruktur. I mikrostrukturen skiljs 13 moment åt. Flera av dessa moment tillför ny information i jämförelse med traditionella tvåspråkiga ordböcker. Dit hör definitioner, semantiskt och syntaktiskt orienterade kommentarer, valenser och information om semantiska fält. På det morfologiska planet anges ekvivalentens böjning samt dess semantiskt relevanta sammansättningar och avledningar. Ekvivalentens transkriberade och inspelade uttal, många exempel samt idiom med förklaringar tillför ett ytterligare stöd för praktiska tillämpningar. För att göra den stora mängden av information lättåtkomlig för användaren provas lagring av det lexikaliska innehållet i dataformat för att möjliggöra en selektiv informationssökning. Ordboksmodellen föreligger som HyperCard-applikation.

I fokus för beskrivningen står ett urval (ca 160) svenska och polska verb. Ett sådant kontrastivt studium av verb, genomfört enligt samma principer och med samma analysdjup i de båda språken, medför att skillnader av semantisk, syntaktisk och lexikalisk natur kan kartläggas systematiskt, vilket är till gagn för framställning av tvåspråkiga produktiva ordböcker för dessa språk.

2. Ordbokens struktur och innehåll

Datatekniken har öppnat nya möjligheter för utveckling av ordböcker. Lexikografen förfogar numera över ett medium som ger honom frihet att arrangera materialet på bästa möjliga sätt utan att tänka på volymbegränsningar. Denna frihet är viktig för införlivandet av lexikologisk kunskap i ordböcker, vilket är till gagn för ordboksanvändaren. Dessutom kan lexikografen aktivt vägleda ordboksanvändaren i ordsökningen så att den kan göras effektiv och träffsäker. Högst prioriteras här dock sådan information som bidrar till bättre förståelse av målspråket. Att omvandla en sökningsprocedur till en upptäcktsprocedur bör vara det främsta målet med tvåspråkiga ordböcker av den här typen. För denna ordboksmodell är detta mål vägledande och inverkar på utformningen av den aktuella ordbokens struktur och innehåll.

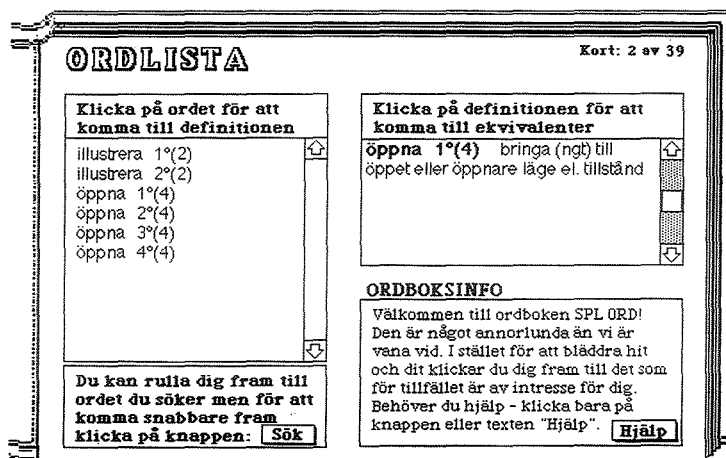
I och med att teoretiska och pragmatiska ändamål här flätats samman förefaller det vara motiverat att presentera ordboksmodellen i den form i vilken den vänder sig till sina användare, dvs användarens perspektiv väljs här som utgångspunkt för beskrivningen. Målgruppen är personer med svenska som modersmål som söker stöd vid genereringen av polska texter.

2.1. Ordbokens makrostruktur

Med hjälp av HyperCard som applikationsformat och HyperTalk som programmeringsspråk har en ordboksmodell konstruerats vars utformning påminner om en bunt kort. Varje korts innehåll och struktur är strikt anpassad till det aktuella sökningssteget.

(i) I det första steget presenteras ett titelkort som bekräftar den valda applikationen, dvs svensk-polsk ordbok: verb.

(ii) Från det första kortet går man automatiskt till nästa kort med beteckning ORDLISTA (Fig. 1.) som tillhandahåller en förteckning över de verb som finns med i ordboken.

Figur 1

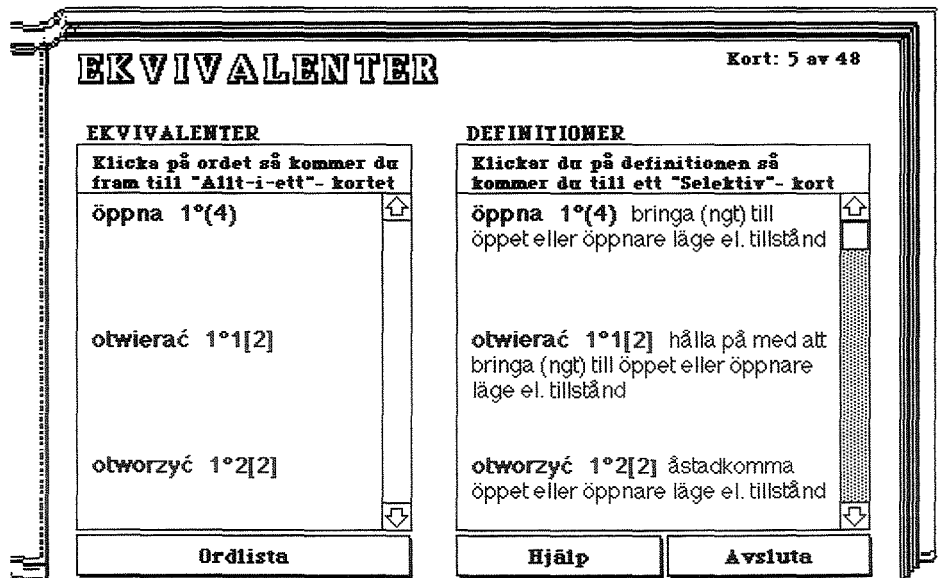
För att hitta det sökta verbet kan man gå till väga på två sätt. Man kan bläddra i det rullande fältet på kortets vänstersida eller anropa sökfunktion som letar efter lemmat² i fråga. Till höger om verbet finns en siffra som indikerar det löpande lexemnumret, följd av en siffra inom parentes som anger det totala antalet lexem³ upptagna i ordboken för verbet i fråga. (För en detaljerad beskrivning av lemma-lexem-modellen se Allén, 1971, Järborg, 1989.)

Det kan noteras att ekvivalenten har tre siffror: den första för att verifiera uppslagsordets och ekvivalentens lexemnummer, den andra för att indikera ekvivalentens löpande lexemnummer och den tredje för att ange det totala antalet lexem.

Genom att klicka på det utvalda verbet får man fram lemmats definition i fältet till höger. Proceduren kan uppreppas tills man hittat det sökta lexemet. Syftet med en sådan uppläggning av informationen är att redan vid den första kontakten precisera det lexem som söks och att därmed i de kommande stegen sortera bort den information som inte är relevant för den valda betydelsen. Genom att explicit formulera verbets definition och 'utsätta' ordboksanvändaren för dess innehåll aktiveras de betydelsefaktorer som gäller för uppslagsordet och som skapar en referensram för jämförelsen med de betydelsefaktorer som expliceras i ekvivalentens definition. (De svenska verbens definitioner är ofta identiska med definitionerna i *Svensk ordbok*.)

När man har hittat det sökta lexemet, klickar man in i definitionstexten för att få fram verbets ekvivalent(er).

(iii) Härmed aktiveras det tredje steget i sökningen som visas på det kort som kallas EKVIVALENTER (Fig. 2.) och som upprepar det svenska verbet tillsammans med dess definition samt lägger till ekvivalenter och deras definitioner.

Figur 2

Genom att samla all denna information på ett och samma kort får man facit till likheter och skillnader i betydelse. Utifrån denna information kan man välja den ekvivalent som motsvarar eller ligger närmast den sökta betydelsen. Utformningen av detta steg, liksom av det föregående, har dikterats av samma stora krav på sökningsprecision. Nu är de förberedande stegen avklarade och man kommer fram till den egentliga informationskällan om den utvalda ekvivalenten. Genom att klicka på ekvivalenten kommer man till ett ALLT-I-ETT-KORT (Fig.3.).

öppna 1°(4)		otwierać 1°1[2]		PL
Definition				
otwierać 1°1[2] hålla på med att bringa (ngt) till öppet eller öppnare läge el. tillstånd				
Kommentar				
Verb: kausativt Aspekt: imperfektiv Aktionsart: (1) Verb med fokus på ett pågående förlopp samt en antydning				
Besläktade begrepp				
töppna 1°(4) otwierać 1°1[2] = stänga zamykać				
↓ <u>glänta</u> (på dörren) uchylać (drzwi)				
Besläktade ord				
subst. öppnande otwieranie, (otworzenie); öppning otwarcie, (otworzenie), otwór, otworek; öppnare otwieracz;				
Ordklass		Böjning		Uttal
Konstruktion Kort: 31 av 48				
Konstr. 1. S öppnade O (PO:med) (PO: åt / för) ... S öppnade (S-nom) otwierał (O-dat) O-ack				
Exempel				
3. När mannen höll på att öppna dörren inträffade en explosion. -- Kiedy mężczyzna otwierał drzwi nastąpiła eksplozja.				
Idiom och fraser				
~ dörren el. porten (för ngn / ngt) (bildl.) skapa möjligheter el. skydd för ngn el. ngt otworzyć komuś swoje podwoje; stworzyć komuś / czemuś				
Ordlista		Selektiv		Hjälp
Ekvivalenter		Avsluta		

Figur 3

Klickning på ekvivalentens definition gör att man hamnar på ett SELEKTIVKORT (Fig.4.).

öppna 1°(4)		otwierać 1°1[2]		PL
Definition				
otwierać 1°1[2] hålla på med att bringa (ngt) till öppet eller öppnare läge el. tillstånd				
Kommentar		Konstruktion		Besläktade ord
Ordlista		Ekvivalenter		
Ordklass: verb				
Böjning: otwiera-ć (1) -am, -asz, -ają, -aj, -any				
Besläktade begrepp		Exempel		Idiom & fraser
töppna 1°(4) otwierać 1°1[2] = stänga zamykać				
↓ <u>glänta</u> (på dörren) uchylać (drzwi) = stänga till, dra till, tillsluta przymykać, domykać ↓ spärra upp (gapet, ögonen) otwierać szeroko (usta, oczy) ↓ gapa otwierać (szeroko) usta ↓ läsa upp otwierać kluczem,				
Ordlista		Allt-i-ett		Avsluta

Figur 4

Skillnaden mellan korten ligger framförallt i layouten. I ett ALLT-I-ETT-KORT får man tillgång till all information samtidigt, med undantag av information om ordklass, böjning och uttal som finns gömd i sina lådor tills man öppnar dem genom klickning. På det selektiva kortet lämnas åt ordboksanvändaren att själv välja bland uppgifter rubricerade som kommentarer, konstruktion, besläktade ord, besläktade begrepp, exempel, idiom och fraser genom att klicka på den utvalda rubriken. Två fält kan visas åt gången och deras skrivvyta är större jämfört med den andra korttypen.

Som en extra informationskälla infogas i den tvåspråkiga ordboken en enspråkig ordbok för svenskan där det svenska verbets semantiska och morfosyntaktiska dimensioner presenteras. Dessa kort har samma layout som de ovan nämnda korten för ekvivalenter. Den information som är samlad på dessa kort ger en referensram för kontrastiva studier och gynnar därmed inte bara lexikografen utan också en normal ordboksanvändare.

2.2 Ordbokens mikrostruktur

Som redan har antytts i den operationella beskrivningen av makrostrukturen är ordbokens mikrostruktur explicit specificerad med rubriker som hänvisar till de dimensioner som aktiverats för verbet. Följande moment konstituerar en artikel:

- (1) Uppslagsord: uppslagsordet anges i grundform, dvs infinitiv för verb. Ord som är homografer markeras med upphöjd siffra före den första bokstaven.
- (2) Ekvivalent.
- (3) Ekvivalentens ordklass.
- (4) Ekvivalentens böjning.
- (5) Ekvivalentens uttal: transkription och inspelat uttal.
- (6) Ekvivalentens definition formulerad i källspråket.
- (7) Kommentarer av syntaktisk eller semantisk art förmedlade på källspråket. Bland de submoment som upptas här finns: aspekt, aktionsart, konstruktionsväxlingar, ellips etc.
- (8) Konstruktionsuppgifter: här anges semantisk och syntaktisk valens. På det syntaktiska planet anges dels den fullständiga valensramen med både obligatoriska och fakultativa fyllnadsled ifyllda, dels också den minimala ramen. Kontrastiviteten framgår tydligt i och med att valensramarna anges för källspråket och målspråket.
- (9) Besläktade begrepp aktiverar det semantiska fältet genom att ange hyperonymer, hyponymer, kohyponymer, synonymer och antonymer.
- (10) Besläktade ord dvs semantiskt relevanta avledningar och sammansättningar.
- (11) Exempel.
- (12) Idiom och fraser.
- (13) Språkkodning: PL eller S för polska respektive svenska.

Uppgifterna (8-12) har en tydlig kontrastiv prägel genom att hänvisa till både käll- och målspråket.

Med tillgång till alla dessa fakta bör man vara väl rustad för att korrekt generera texter i målspråket. För de användare som anser att en del fakta är överflödiga p g a att de redan besitter denna kunskap återstår alltid möjligheten att välja bort dem.

3. Teoretiska ramar för projektet

Frågan hur man kan förbättra ordbokens prestanda hänger samman med det teoretiska underlaget. Nedan skisseras några av de viktigaste frågeställningarna som ligger till grund för en lexikologisk analys i denna ordbok.

3.1 Betydelseanalys

Låt oss inleda detta avsnitt med Bo Svenséns (1987:134) syn på ekvivalens:

“Den tvåspråkiga ordbokens uppgift är att förse ord och uttryck på källspråket med semantiskt och bruklighetsmässigt så likvärdiga motsvarigheter som möjligt på målspråket. Men fullständig sådan överensstämmelse (ekvivalens) mellan ord och uttryck i två språk är ganska sällsynt, på samma sätt som det är sällsynt med fullständiga synonymer inom ett och samma språk.”

Av detta följer att betydelseanalys och valensuppgifter är av primär relevans för bestämning av ekvivalenter. I detta projekt bedrivs betydelseanalys med utgångspunkt i en beskrivning av verbets referentiella och relationella betydelse⁴. För att en fullständig ekvivalens ska råda måste verbens referentiella och relationella betydelser vara identiska. I annat fall har man att göra med en partiell ekvivalens.

Nu uppstår frågan om ordboksanvändaren utifrån informationen i ordboken kan fatta beslut om vilken typ av ekvivalensrelation som råder mellan uppslagsordet och ekvivalenten. Denna fråga kan besvaras med ja, eftersom den referentiella betydelsen kan spåras via definitionerna och den relationella finns angiven i valensuppgifterna.

Tack vare de stringenta regler som ligger till grund för definiering av ord i den vid Göteborgs universitet (Språkdata) upprättade lexikaliska databasen (LDB) får ordboksanvändaren insyn i ordbetydelsens lexikaliska dekomposition och de lexikaliska komponenternas plats i den interna hierarkiska betydelsestrukturen. (Se Järborg (1988) för information om definitionstagning enligt betydelsefaktorprincipen och Järborg (1989) om betydelseanalys och betydelsebeskrivning i LDB.) I och med att fullständig synonymitet och ekvivalens sällan förekommer förefaller det vara mycket angeläget att fånga de betydelsefaktorer och de betydelserelationer som skiljer käll- och målspråket åt.

Det finns även andra fördelar med att upptäcka betydelseskilnader i början av sökningsproceduren därför att kunskap om dessa skillnader kan underlätta förståelsen av andra uppgifter i ordbokens mikrostruktur.

Till exempel föranleder betydelsefaktorn aspekt att antalet ekvivalenter ofta blir dubblerat jämfört med det svenska uppslagsordet. Redan detta faktum signalerar en partiell ekvivalens, vilket framhävs i definitionerna. Dessutom kan ekvivalenternas

benägenhet att kombineras med andra betydelsefaktorer variera. Detta gäller bl a aktionsart och aspekt. Dessa fakta är ofta svåra att hitta i grammatikor och tvåspråkiga ordböcker, vilket talar för att de bör tas upp i kommentarfältet. Verbets aspektuella karakteristika är inte mindre viktig för subklassifikationer inom verbets semantiska fält där perfektiva och imperfektiva verbformer skapar sina egna delmängder. Den aspektuella karakteristiken bör även beaktas på det morfosemantiska planet, där även deverbalerade substantiv kan signalera aspekt. Aspektuella distinktioner kan göra sig gällande på valensplanet när det gäller fyllnadsledens morfosyntaktiska form (ackusativ vs partitiv). De upptas i fältet med rubriken konstruktion. Dessa fakta talar för sig själva, vilket i det här fallet innebär att definitionen är ett legitimt moment även i den tvåspråkiga ordbokens mikrostruktur. Den bidrar till att etablera semantiska länkar mellan olika dimensioner och fångar därmed en mer holistisk bild av verbets betydelse och dess plats i det lexikologiska systemets olika dimensioner.

3.2. *Semantisk valens*

Av intresse för valensbeskrivning är främst de aspekter av referentiell och relationell betydelse som aktualiseras i samband med fastställandet av argument och deras selektionsrestriktioner. Med ett verbs semantiska valens förstås här verbets benägenhet att semantiskt implicera existensen av vissa typer av argument och därmed etablera de semantiska funktioner som råder mellan verbet och dess argument. Någon färdig uppsättning semantiska funktioner finns ej fastställd i detta skede av projektet. Däremot finns det intressanta förslag till sådana uppsättningar (Somers (1987), Allerton (1982), Brodda (1973)) och dessa kommer att utvärderas under projektets gång. Denna information kommer att kompletteras med uppgifter om argumentens selektionsrestriktioner.

Nästa analyssteg avser argumentens placering i en semantisk valensskala. Med hjälp av denna skala beskrivs verbets benägenhet att kvalitativt och kvantitativt presupponera sina argument, vilket leder till subklassificering och rangordning av argumenten. Den semantiska valensskalan består av följande steg:

- (i) inherent argument, som är högst rankade i skalan eftersom de komprimerar aspekter av den referentiella och relationella betydelsen (Text 'bil' är ett inherent argument för verbet *bila*.)
- (ii) obligatoriska argument, som står för nödvändiga medspelare i den av verbet betecknade situationen eller händelsen och som har status av en variabel.
- (iii) fakultativa argument, som varken är obligatoriska eller inherent men som är semantiskt förenliga med verbets betydelse.
- (iv) alternativa argument som i kontrast till de ovan nämnda typerna av argument uppvisar svaga semantiska band med verbet, om de jämförs med verbets övriga argument. Deras kännetecknande drag är att de potentiellt kan semantiskt alternera med

verbets inherenta eller obligatoriska argument. (Jfr verbet *bo* som egentligen kräver ett lokativt argument vilket dock kan alternera med ett argument som betecknar sätt.)

Även om ordboksanvändaren skonas från de metateoretiska övervägandena ovan så finns de dels implicit dels explicit i de uppgifter som förmedlas via ordboken. De manifesteras som skillnader i lexikaliseringen. Som exempel kan nämnas olika realisationer av det svenska inherent argumentet hos polska verb. För *bila* - *jechać / jeździć samochodem* 'åka bil' och *gapa* - *otwierać / otworzyć usta* 'öppna munnen' blir de externa argumenten obligatoriska. För verb som *klippa*, *skära* kan deras inherent argument omvandlas till obligatoriska om instrumentet står i fokus, annars förblir de fakultativa.

Den här kontrastiva aspekten framgår tydligt då parallella uppgifter för svenska och polska anges eller kommenteras. (För en mera utförlig analys av semantisk och syntaktisk valens se Toporowska Gronostaj (1991)).

3.3. Syntaktisk valens

Med syntaktisk valens menas de syntaktiska relationer som råder mellan verbet och dess fyllnadsled⁵. Fyllnadsledens funktion återges i en valensram med hjälp av sådana kategorier som valenssubjekt (S), valensobjekt (O), indirekt objekt (IO), reflexivt objekt (RO), prepositionobjekt (PO) för att nämna några. Vidare relateras dessa kategorier till Somers (1987) valensskala, som består av sex nivåer av vilka de första fyra (integrerade fyllnadsled, obligatoriska fyllnadsled, fakultativa fyllnadsled och mellanled) anses vara relevanta att tas upp i ordbokens valensramar.

Till integrerade fyllnadsled (integral complements) hör lexikaliserade uttryck i obestämd form, utan artikel, som inte tillåter strykning eller utbyte mot en synonym. De kan ej pronominaliseras och deras möjlighet att ta bestämning är starkt begränsad.

Med obligatoriska fyllnadsled (obligatory complements) åsyftar Somers i princip de led som semantiskt och morfosyntaktiskt determineras av verbet men som kan utelämnas vid nominalisering, passivisering eller omformulering till infinitiva konstruktioner.

De fakultativa fyllnadsleden (optional complements) uppfyller dels de krav som ställs på obligatoriska fyllnadsled, dels visar de benägenhet till utelämnning om pragmatiska skäl föreligger.

S k mellanled (middles) har gemensamma karakteristiska drag med både fakultativa fyllnadsled och de återstående två nivåerna i valensskalan, nämligen tilläggsled (adjuncts) och perifera tilläggsled (extra-periferals).

Som exempel på hur valensuppgifter återges i ordboken citeras här (Fig. 5.) de uppgifter som ges för verbet *öppna* 1°(4) - *otwierać* 1° 1[2].

Konstr. 1.

S öppnade O (PO:med) (PO: åt / för)

... S öppnade

(S-nom) *otwieral* (O-dat) O-ack (O-instr.)

... *otwieral*

Konstr. 2.

S öppnade O: refl. (PO: för)

a. (S-nom) *otwieral* O:się (P:przed + O-instr)

... (S-nom) *otwieral* O:się

b. (S-nom) O:się *otwieral* (P: przed + O-instr.)

... (S-nom) O:się *otwieral*

S-nom i (1) - /Agent/: varelse, person-ekvivalent, kraft, rörligt föremål, äv. abstrakt subst.

S-nom & O:się i (2) - /Agent/ el. Theme/: varelse, personekvivalent, (rörligt) föremål som kännetecknas av tillslutet läge el. tillstånd, äv. abstrakt substantiv

O-ack - /Theme/: spärrande anordning (dörr, lås...), föremål med tillsluten form, äv. abstrakt subst.

O-dat - /Beneficiary/: person, rörligt föremål

O-instr - /Instrument/: instrument, verktyg

P:przed + O-instr - /Beneficiary/: person, föremål

Figur 5

Med hjälp av dessa valenser förmedlas information om: (i) semantisk valens, (ii) syntaktisk valens och dess morfosyntaktiska exponenter, (iii) argumentens respektive fyllnadsledens obligatoriska (fet stil) eller fakultativa närvaro i valensramen, (iv) den maximala och den minimala valensramen, dvs argumentens benägenhet till ellips, (v) kongruensförhållande mellan fyllnadsleden (understrykning).

3.4. Information om verbets semantiska fält

Som redan har antytts utgör paradigmatiske relationer ett viktigt komplement till betydelseanalysen i och med att verbet presenteras utifrån ett bredare perspektiv, dvs som ett element i ett semantiskt fält. Med hjälp av sådana parametrar som synonym, hyperonym, hyponym, kohyponym och antonym definieras verbets plats i förhållande till övriga enheter i den semantiska referensramen. I en tvåspråkig ordbok aktiveras två semantiska system som i sin tur matchas mot varandra, vilket fångar och återspeglar skillnader och därmed det kontrastiva perspektivet. Det är det kontrastiva perspektivet som utgör den tvåspråkiga ordbokens kärna och som lyfter och vidgar dess innehåll.

I den här ordboken hittar man denna information under rubriken: besläktade begrepp. För verbet *otwierać* 1^o(4) vars definition lyder 'bringa (ngt) till öppet eller öppnare läge el. tillstånd' och dess imperfektiva ekvivalent *otwierac* 'hålla på med att bringa (ngt) till öppet eller öppnare läge' anges följande:

(↑ hyperonym, ↓ hyponym, = synonym, ≠ antonym)

Öppna 1°(4) otwierać 1°1[2]

≠ stänga zamykać

↓ **glänta** (på dörren) uchylać (drzwi)

≠ stänga till, dra till, tillsluta przymykać, domykać

↓ **spärra upp** (gapet, ögonen) otwierać szeroko (usta, oczy)

↓ **gapa** otwierać (szeroko) usta

↓ **låsa upp** otwierać kluczem, (otwierać z klucza)

≠ låsa zamykać na klucz

↓ **regla upp** odryglowywać

≠ regla zaryglowywać

↓ **knäppa upp** (knäppa 6°(6))rozpinać guzik(i)

≠ knäppa zapinać na guzik(i)

↓ **korka upp** odkorkowywać

≠ tillsluta, korka igen el. till zakorkowywać

↓ **bryta upp** rozrywać

≠ försluta zapieczętowywać, zamykać

↓ **sprätta upp** rozcinać

↓ **skära upp** rozcinać

↓ **dyrka upp** otwierać wytrychem

↓ **forcera** forsować

↓ **fälla upp** rozpinać

≠fälla ihop el. samman składać

↓ **spänna upp** napinać

≠ slaka poluzniać

Figur 6

Verben ovan har grupperats med hänsyn till realisationen av faktorn 'resultat' på följande sätt: (i) mer eller mindre öppet läge (ofta med avseende på spärrande anordning), (ii) öppet tillstånd med avseende på en lexikaliskt determinerad anordning (lås, knapp etc.), (iii) öppet tillstånd uppnått med hjälp av verktyg och/eller med inslag av våld, (iv) öppet tillstånd som förutsättning för funktionsduglighet e. d.

Det gäller generellt här att vid struktureringen av verbets semantiska fält beaktas följande: a) verbets referentiella betydelse, b) verbets relationella betydelse, c) verbets aktionsart samt dess implikationer för val av ekvivalenter och aspektuell form, d) verbets inherenta argument, e) verbets övriga betydelsefaktorer och deras fokusering.

4. Ordbokens lexikologiska profil vs lexikologisk tradition

Modellen som förespråkas här avviker avsevärt från den gängse tvåspråkiga lexikografiska tradition som i första hand strävar efter att förse ordboksanvändaren med lämpliga översättningsekvivalenter. Zgusta formulerar dessa tankegångar på följande sätt:

"The dictionary should offer not explanatory paraphrases or definitions, but real lexical units of the target language which, when inserted into the context, produce a smooth

translation. This is a perfectly natural requirement. Lexicographers have followed it since time immemorial." Zgusta (1984:147).

Zgusta (1987:31) är väl medveten om att ett sådant förhållningssätt medför begränsningar eftersom ordböcker konstruerade enligt denna princip bara kan användas för att översätta texter till modersmålet eller till målspråket under förutsättning att man redan behärskar målspråket i fråga.

Modellen som förespråkas här vänder sig i första hand till dem som håller på att lära sig målspråket eller vill fördjupa sin kunskap i målspråket. Den har många drag gemensamma med sk inlärningslexikon av typ LDOCE, COBUILD och är tänkt att aktivt stödja inläring av det främmande språket. För att göra den proceduren så friktionsfri som möjligt används genomgående källspråket som metaspråk. Denna typ av ordbok bör betraktas som ett komplement eller som ett alternativ till redan existerande tvåspråkiga ordböcker. På grund av den extensiva presentationen av verbets olika dimensioner lämpar den sig inte för tryck i pappersversion, men det finns möjlighet att skriva ut allt som står under respektive verb.

Denna extensiva presentationsform för innehållet kan ses som ett uttryck för att tvåspråkig lexikografi ej bör presupponera existensen av på förhand givna översättnings-ekvivalenter, utan snarare bör utgå från det motsatta och mera skeptiska antagandet att det mellan två lexikologiska system föreligger invecklade och differentierade relationer. En sådan mer skeptisk grundsyn bör ge upphov till nya och konstruktiva lösningar inom den tvåspråkiga lexikologin. (Jfr Snell-Hornby, 1990:209-226, Winter, 1992).

Noter

- 1 Detta förstudium ingår som ett delmoment i projektet "Kontrastiv valens - Ett lexikonorienterat studium i verbekvivalens" förlagt till Slaviska institutionen vid Göteborgs Universitet och utfört i samarbete med Inst. för svenska språket.
- 2 Med lemma menas en ordform som representerar ett ords samtliga böjningsformer.
- 3 I lemma-lexem-modellen kännetecknas artiklarnas huvudbetydelser, lexem, av "en väl identifierbar och relativt pregnant kärnbetydelse, kring vilken ett antal besläktade underordnade betydelser, kallade transfererade betydelser, kan gruppera sig." (Järborg, 1989:7-8.) Här signaleras lexemets underbetydelser på olika ställen i artikelns mikrostruktur, t ex i kommentardelen eller konstruktionsdelen.
- 4 Termerna 'referentiell' och 'relationell' har lånats från Norén (1990:20-22). Termen 'referentiella' använder Norén för ords egenbetydelse, usuella, betydelse, i kontrast till verbets relationella betydelse där man beaktar verbets egenskap att implicera vissa semantiska typer av fyllnadsled.
- 5 Termen fyllnadsled används här primärt för att hänvisa till det syntaktiska perspektivet i kontrast till 'argument' som framhäver det semantiska perspektivet. Sekundärt används den för att referera till valensled generellt.

Litteratur

- Allén, S. 1971. *Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. 1. Lemman*. Stockholm: Data linguistica 4.
- Allerton, D.J. 1982. *Valency and the English Verb*. London: Academic Press.
- Arnaud P.J.L. & Béjoint, H. (eds), 1992. *Vocabulary and Applied Linguistics*. Houndmills and London: Macmillan Academic and Professional Ltd.
- Brodda, B. 1973. (K)overta kasus i svenskan. (Pilus 18). Inst. för lingvistik. Stockholms universitet.
- Collins COBUILD *English Language Dictionary*. 1987. London and Glasgow.
- Hartmann, R.R.K. (ed.) 1984. *LEXeter '83 Proceedings*. Tübingen: Niemayer.
- Järborg, J. 1988. Towards a Formalized Lexicon of Swedish. I *Studies in ComputerAided Lexicology*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. s. 140-158.
- Järborg, J. 1989. Betydelseanalys och betydelsebeskrivning i Lexikalisk databas. Inst. för språkvetenskaplig databehandling. Göteborgs Universitet.
- Longman *Dictionary of Contemporary English*. (LDOCE). 1978. London.
- Norén, K. 1990. Svenska partikelverbs semantik. Institutionen för nordiska språk. Göteborgs universitet
- Snell-Hornby, M. 1992. Bilingual Lexicography. I Tomaszczyk et al. 1990:209-227.
- Somers, H.L. 1987. *Valency and case in computational linguistics*. (Edinburgh information technology series:3). Edinburgh University Press.
- Svensén, B. 1987. *Handbok i lexikografi*. Stockholm: Esselte Studium och Tekniska nomenklaturcentralen
- Svensk ordbok*. 1986. (Andra upplagan.) Utarbetad vid Språkdata. Göteborgs universitet. Stockholm. Esselte Studium.
- Tomaszczyk, J. & Lewandowska-Tomaszczyk, (eds) 1990. *Meaning and Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Toporowska-Gronostaj, M. 1991. Mot ett formaliserat verbvalenslexikon. (Opublicerad licentiatuppsats.) Göteborgs universitet: Inst. för språkvetenskaplig databehandling.
- Winter, C. 1992. Bilingual Dictionaries: Between Language and Speech. In Arnaud P. J.L. & Béjoint, H. (eds): 1992:41-51.
- Zgusta, L. 1984. "Translational equivalence and the bilingual dictionary. In Hartman: 1984:147-154.
- Zgusta, L. 1987. "Translational Equivalence in a Bilingual Dictionary. Dictionaries. Number 9, 1987:1-47.